

ชุมชนที่ศึกษา : ชาวไทยเชื้อสายจีนย่านเยาวราชและสำเพ็ง ในกรุงเทพมหานคร

กลุ่มประชากรที่ศึกษา

สำหรับกลุ่มประชากรผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการทำวิทยานิพนธ์ในหัวข้อ “การศึกษาความเชื่อเรื่องดวงจัญในวิถีชีวิตของชาวไทยเชื้อสายจีน ในกรุงเทพมหานคร” ผู้ศึกษาได้เลือกกลุ่มประชากรผู้มีเชื้อสายจีนในย่านชุมชนชาวจีนที่รู้จักกันดีในนามของ เยาวราช และสำเพ็ง อันเป็นแหล่งที่ตั้งชุมชนชาวจีนที่สำคัญแห่งหนึ่ง จากที่ได้อพยพมาจากจีนแผ่นดินใหญ่เมื่อครั้งอดีตและได้ขยายวงกว้างสู่แหล่งอื่นๆ จนกล่าวได้ว่า ปัจจุบันมีชาวไทยเชื้อสายจีนมากที่สุดเมื่อเทียบสัดส่วนกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นในประเทศไทย

ประวัติความเป็นมาของชุมชนเยาวราชและสำเพ็ง

จากบันทึกทางประวัติศาสตร์ได้เล่าถึงความเป็นมาของชุมชนนี้ว่า ครั้งสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีทรงโปรดให้สร้างพระบรมมหาราชวัง และวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ขึ้นเป็นเมืองหลวงใหม่ทางปากมืองพระนคร ด้วยเหตุนี้จึงโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายชุมชนชาวจีนที่ตั้งถิ่นฐานในบริเวณท่าเตียน และพื้นที่ใกล้เคียง จีนเหล่านี้เป็นจีนแต่จิวที่เข้ามาครั้งใหญ่ในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายไปตั้งชุมชนอยู่นอกกำแพงพระนครทางตะวันตกเฉียงใต้¹ ซึ่งแต่เดิมในบริเวณนอกกำแพงเมืองนี้เป็นสวนผลไม้ และเป็นที่รกร้างว่างเปล่าเคยใช้เป็นที่ประหารนักโทษ ประตูเมืองสำเพ็งได้รื้อไปเมื่อประมาณ 90 กว่าปีแล้ว ถนนสำเพ็งเริ่มจากหน้าประตูเมืองสำเพ็ง ผ่านถนนจักรวรรดิ ถนนราชวงศ์ มาสิ้นสุดที่ถนนทรงวาด ตลอดแนวดังกล่าวเป็นย่านที่อยู่อาศัยของชุมชนชาวจีน ซึ่งมีลักษณะเป็นแนวยาวขนานกับแม่น้ำเจ้าพระยาและถนนเจริญกรุง รวมความยาวทั้งสิ้นประมาณ 1.5 ไมล์²

¹ William G. Skinner, *Leadership and Power in the Chinese Community of Thailand* p. 5.

² Samuel J Smith, กล่าวถึงใน สารคดี ทัศนะสุด “ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนชาวไทย จีน และตะวันตก ในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2358-2453,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ แผนกประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย, 2527), หน้า 38.

ต่อมาบริเวณนี้ได้กลายเป็นชุมชนใหญ่ของชาวจีน และเป็นย่านการค้าที่สำคัญที่รู้จักกันดีในนาม “สำเพ็ง” ซึ่งอยู่แถบบริเวณถนนมหาไชย ตั้งแต่วัดสามปลื้มไปจนถึงคลองวัดสำเพ็ง (วัดสามเพ็งซึ่งสำเพ็งในอดีตตั้งอยู่ใกล้กับพายุวัด มีคูเมืองชั้นนอก(คลองโอง่าง) และสะพานหินสันนิษฐานว่าชื่อสำเพ็งนั้นเป็นชื่อเรียกเพี้ยนมาจากคำว่า “สามเพ็ง” ซึ่งเป็นชื่อวัดและคลองที่อยู่บริเวณใกล้เคียงกัน และจากบันทึกความทรงจำสมัยเด็กของพระยาอนุমানราชธน ตอนหนึ่งได้เล่าว่า

“ ... แต่เดิมนั้นคลองวัดสามเพ็งหรือวัดปทุมคงคาเรียกว่า คลองสำเพ็งบน คลองทั้งสองนี้ไหลโอบเข้าหากันทางด้านตะวันออกไปบรรจบกันเป็นคลองเดียว บริเวณหน้าโรงพยาบาลนครโอเดียนเดี่ยวนี และ แล้วจึงไหลต่อไปเป็นคลองวัดสามจีน (วัดไตรมิตร) ไปออกคลองผดุงกรุงเกษม ... ”

แสดงให้เห็นว่า “สามเพ็ง” เป็นชื่อคลองและวัด และเป็นไปได้ว่า จากการทำคนจีนในแถบนั้นเคยชินกับการออกเสียงสั้นๆ จึงเพี้ยนเป็น สำเพ็ง⁴ บางท่านให้ความเห็นว่า บริเวณดังกล่าวคงจะเป็นที่น้ำลึกหรือทางสามแพร่ง ชาวจีนจึงเรียกว่า “สำเพ็ง” ก็เป็นได้⁵ สำเพ็งเป็นชุมชนเก่าแก่ อีกทั้งยังเป็นแหล่งรวมแห่งแรกของชุมชนชาวจีนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ จวบจนปัจจุบันในย่านสำเพ็งและเขาวราชก็ยังคงเป็นที่อยู่อาศัยของชาวจีนอย่างหนาแน่น และเป็นแหล่งรวมธุรกิจการค้าที่สำคัญของกรุงเทพมหานคร จนได้สมญานามว่า “ไชน่าทาวน์” ของเมืองไทย

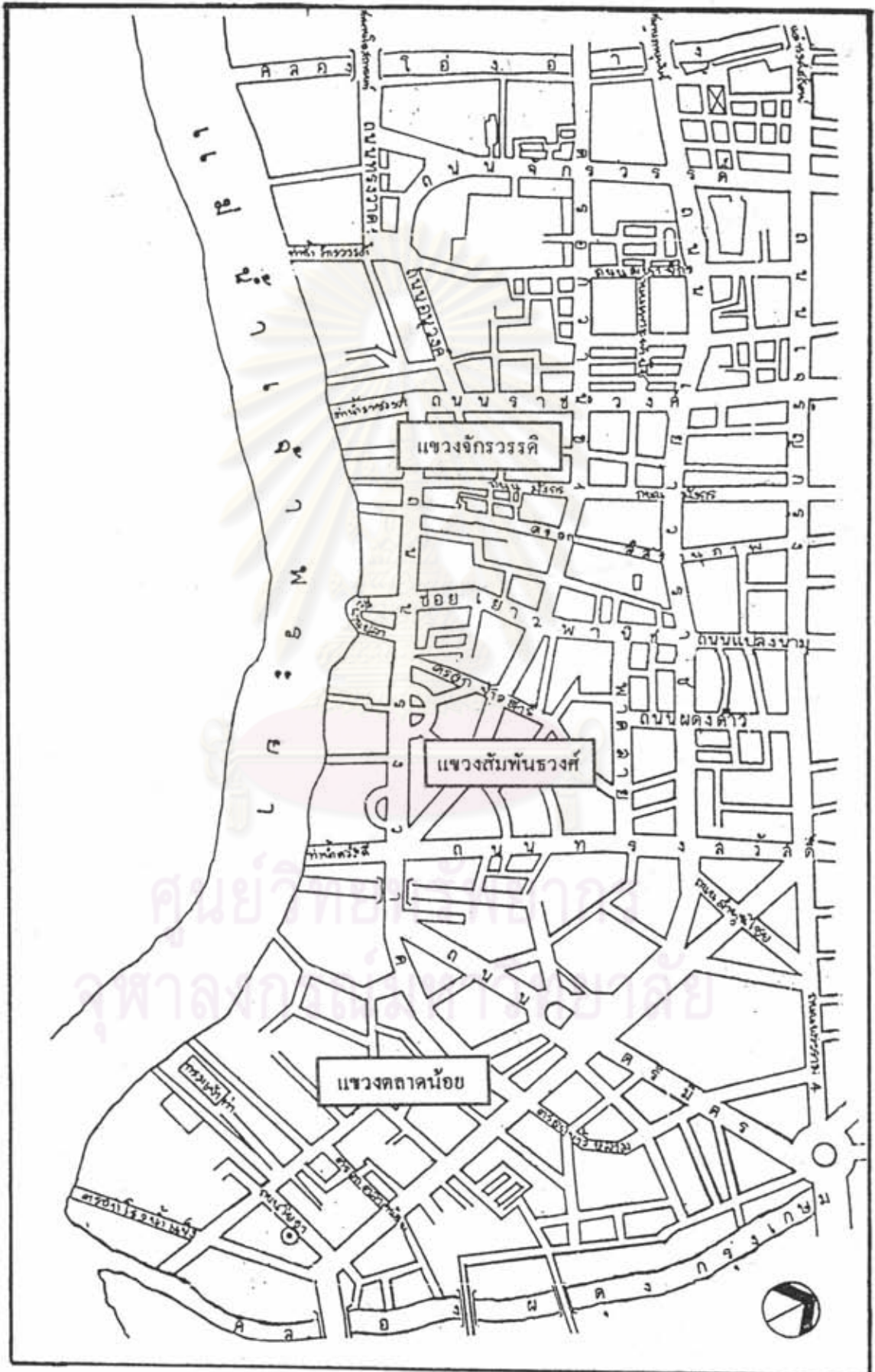
อาณาเขต

ชุมชนเขาวราชและสำเพ็ง ตั้งอยู่ในพื้นที่รับผิดชอบของเขตสัมพันธวงศ์ตามการแบ่งเขตการปกครองในระบอบราชการ เขตสัมพันธวงศ์ซึ่งมีพื้นที่ทั้งหมด 1.43 ตารางกิโลเมตร ซึ่งนับเป็นเขตชั้นในที่มีพื้นที่น้อยที่สุดของกรุงเทพมหานคร เป็นที่ราบริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาตอนเหนือ (แผนที่ประกอบ หน้า 48)

² บุปผา คุมมานนท์. “สำเพ็ง : ศูนย์การค้าแห่งแรกของกรุงรัตนโกสินทร์.” วารสารศิลปวัฒนธรรม เล่มที่ 6,42 (เมษายน 2525) : 59-64.

⁴ ส.พลายน้อย. บางกอก (กรุงเทพมหานคร : อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายวณิชย ตีระจินดา, 2520)

แผนที่ 3.1 แสดงอาณาเขต และการแบ่งเขตการปกครองทั้ง 3 แขวง ของเขตสัมพันธวงศ์

พื้นที่เขตสัมพันธวงศ์มีอาณาเขตติดต่อดังต่อไปนี้ :-

ทิศเหนือ	จดถนนเจริญกรุง จากสะพานเจริญสวัสดิ์ถึงสะพานดำรงสถิตย์
ทิศใต้	จดแม่น้ำเจ้าพระยา จากปากคลองผดุงกรุงเกษมถึงปากคลองโองอ่าง
ทิศตะวันออก	จดคลองผดุงกรุงเกษม จากสะพานเจริญสวัสดิ์ถึงปากคลองผดุงกรุงเกษมออกแม่น้ำเจ้าพระยา
ทิศตะวันตก	จดคลองโองอ่างจากสะพานดำรงสถิตย์ถึงปากคลองโองอ่างออกแม่น้ำเจ้าพระยา

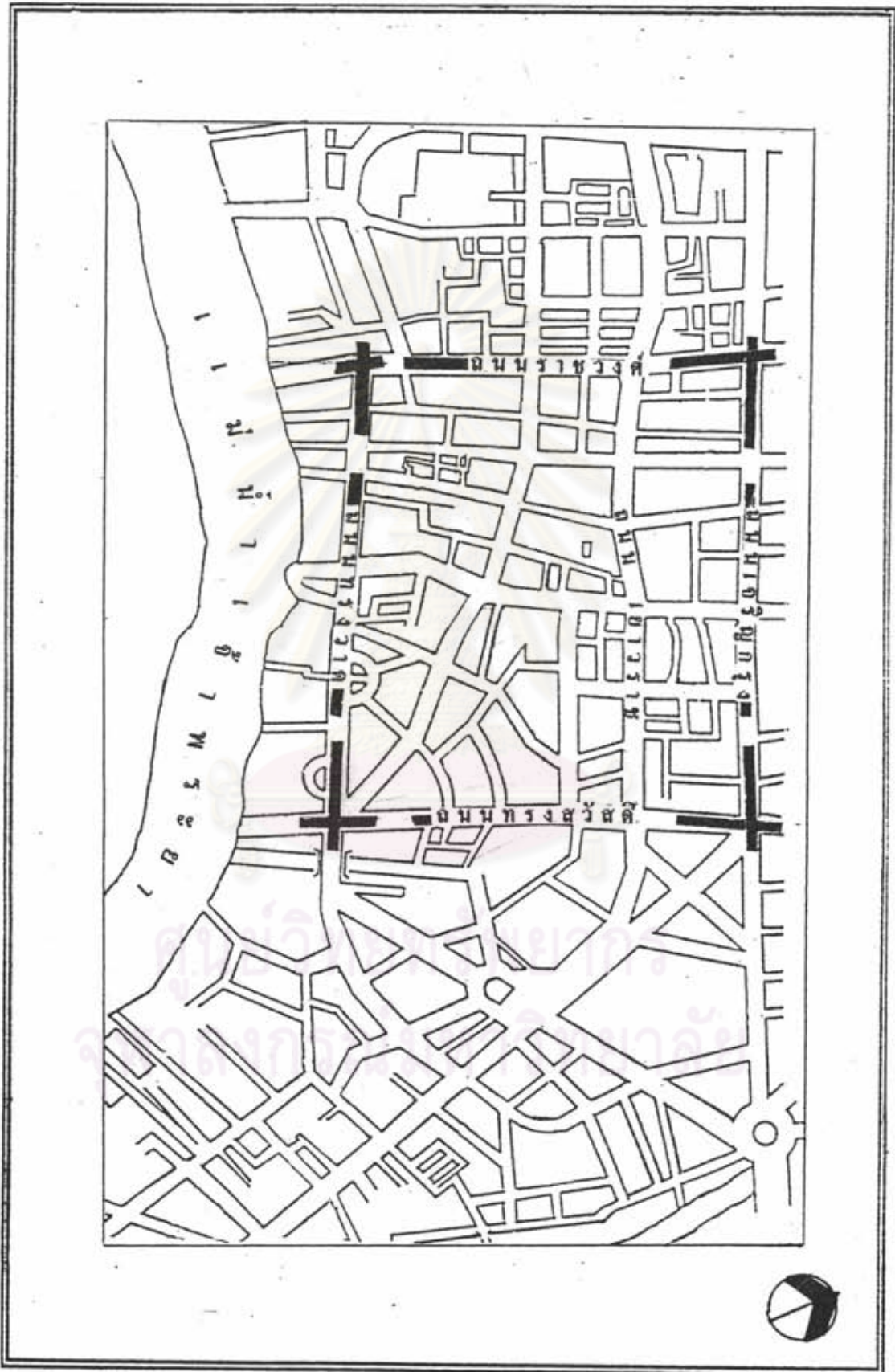
เมื่อแบ่งอาณาเขตของแต่ละพื้นที่ตามรูปแบบการปกครองแล้ว พื้นที่ทางทิศเหนือของเขตสัมพันธวงศ์ติดกับเขตป้อมปราบศัตรูพ่าย แบ่งเขตพื้นที่กัน ณ ถนนเจริญกรุง ส่วนทางทิศตะวันตกติดต่อกับเขตพระนครและเขตบางรัก ทางตะวันออกและทิศใต้ของพื้นที่บางส่วนติดกับเขตบางรัก และการแบ่งเขตหรือการแบ่งอาณาเขตนี้ มิได้หมายความว่าถึงเส้นแบ่งความแตกต่างในด้านหนึ่งด้านใดแต่อย่างใด การแบ่งเขตของแต่ละพื้นที่นั้นมีความสำคัญทางด้านการจัดระเบียบทางการปกครองและเพื่อสะดวกต่อการดูแลความสงบเรียบร้อยภายในพื้นที่ สำหรับเขตสัมพันธวงศ์นี้อยู่ในความรับผิดชอบของสถานีตำรวจพลบลาไชยเขต 2 และสถานีตำรวจจักรวรรดิ เป็นผู้ดูแลและประสานงานร่วมกันกับสถานีตำรวจในพื้นที่ใกล้เคียง

สำหรับอาณาเขตของชุมชนที่ศึกษาอันได้แก่ ชุมชนเยาวราชและลำเพ็ง มีอาณาบริเวณที่ผู้ศึกษาทำการเก็บรวบรวมข้อมูล สัมภาษณ์บุคคลในพื้นที่ผู้มีเชื้อสายจีนถึงประเด็นความเชื่อ ตลอดจนความเชื่อในเรื่องฮวงจุ้ยในวิถีชีวิตของพวกเขาด้วย ในพื้นที่ดังต่อไปนี้ :-

ทิศเหนือ	ของพื้นที่ศึกษา	จดถนนเจริญกรุง
ทิศใต้	"	จดแม่น้ำเจ้าพระยา
ทิศตะวันออก	"	จดถนนทรงสวัสดิ์
ทิศตะวันตก	"	จดถนนราชวงศ์

ขอบเขตพื้นที่ศึกษาที่กำหนดข้างต้นอยู่ในพื้นที่แขวงจักรวรรดิและแขวงสัมพันธวงศ์ของเขตสัมพันธวงศ์ (แผนที่ประกอบ หน้า 50)

แผนที่ 3.2 แสดงอาณาเขตของพื้นที่ศึกษา ย่านเยาวราช และสำเพ็ง เขตสัมพันธวงศ์

การคมนาคม

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น แม่น้ำลำคลองมีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนไทย ทั้งในด้านการคมนาคม ขนส่ง และค้าขาย จะพบเห็นว่าสถานที่สำคัญ เช่น พระบรมมหาราชวัง วัด ตลอดจนการตั้งบ้านเรือนและย่านค้าขาย จะขยายตัวไปตามแม่น้ำลำคลอง โดยมีแม่น้ำเจ้าพระยาอันเปรียบเสมือนเส้นเลือดใหญ่ของความเจริญ หล่อเลี้ยงมายังแผ่นดินโดยผ่านลำคลอง คลองที่สำคัญในย่านนี้ ได้แก่ คลองผดุงกรุงเกษม อันเป็นคลองที่ตัดผ่านบริเวณที่เป็นแหล่งการค้าทางบกที่สำคัญ คือ ทางใต้ของพระนคร

ด้านนโยบายในการปรับปรุงบ้านเมือง โดยการขุดและปรับปรุงคลองในสมัยรัชกาลที่ 4 ทำให้การขนส่งและการค้าขายสะดวกขึ้น ส่งผลให้การค้าขายของชาวจีนนั้นได้ขยายตัวตามไปด้วย ในช่วงปลายรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อไทยได้ทำสนธิสัญญาเบาริงกับประเทศอังกฤษ ได้โปรดฯให้มีการตัดถนนขึ้นเป็นครั้งแรกในสมัยของพระองค์ นั่นคือ ถนนตรง⁵ ถนนสายต่อมาที่โปรดเกล้าฯให้ตัดขึ้น คือถนนเจริญกรุง ซึ่งมีบทบาทอย่างมากทางด้านเศรษฐกิจและเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญ รัฐบาลเห็นควรในการสร้างตึกแถวสองข้างถนนตามที่บรรดาพ่อค้าวานิชย์ได้เรียกร้อง เพื่อที่จะขอเช่าประกอบกิจการร้านค้า ปรากฏตามริมถนนสายสำคัญๆ เช่น ถนนสนามไชย ถนนบำรุงเมือง ถนนเพ็ญนคร และถนนเจริญกรุงตอนใน ในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการตัดถนนสายสำคัญๆ เกิดขึ้น นอกจากวัตถุประสงค์ในการตัดถนนเพื่อพัฒนาประเทศให้ทันสมัยตามแบบอารยประเทศแล้ว ยังมีเป้าหมายสำคัญอีกประการ คือตัดถนนเพื่อส่งเสริมการขยายตัวทางด้านพาณิชยกรรม⁶ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้มีการถมคลองในกรุงเทพฯหลายแห่งโดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณที่เป็นแหล่งค้าขายของคนจีน เช่น คลองจักรวรรดิ คลองตรอกเต้า คลองศาลเจ้าใหม่⁷ เพื่อสร้างเป็นถนนแทน

จะเห็นได้ว่าภายหลังจากที่มีสนธิสัญญาเบาริงแล้ว มีการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบกมากขึ้น การคมนาคมทางคลองและการค้าที่เป็นย่านตลาดน้ำ แพรมน้ำเริ่มลดลง กล่าวคือ การคมนาคมและการค้าทางน้ำมีบทบาทลดน้อยลงโดยพัฒนามาสู่ทางบกมากขึ้น มีการ

⁵ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พงศาวดารรัชกาลที่ 4 โรงพิมพ์ระจันทร พ.ศ. 2474, หน้า 18.

⁶ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ 2.5 ขธ. 9/3 แถลงประกาศจัดการขยายถนนบำรุงเมือง

⁷ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ รัชกาลที่ 6 น.8.1/70 เรื่องจีนเซงกีวี่ที่คลองตรอกเต้าที่เคยลำเพ็ญราชภูรังถึงฝุ่นฝอยต้นเดิม จะรออนุญาตทำเป็นถนนตลอดยาวไปจนถึงเขาวราช ลงวันที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2466

ตัดถนนในกรุงเทพฯมากมาย ในช่วงตั้งแต่รัชกาลที่ 4 จนถึงรัชกาลที่ 7 ถนนสายสำคัญๆ ที่เป็นย่านการค้าของชาวจีน ได้แก่ ถนนเจริญกรุง ถนนวรจักร ถนนหลวง ถนนพลับพลาไชย ถนน 22 กรกฎาคม ถนนบำรุงเมือง ถนนเยาวราช ถนนราชวงศ์ ถนนทรงวาด ถนนเฟื่องนคร และ ถนนพหลุ่รตัด เป็นต้น อันเป็นเส้นทางคมนาคมและเป็นแหล่งการค้าที่สำคัญสืบเนื่องจนปัจจุบัน

จาก แผนที่กรุงเทพฯพระมหานครสยาม ร.ศ. 121 ได้แสดงถึงถนนที่ตัดผ่านเยาวราช และสำเพ็งมีอยู่ด้วยกัน 3 สาย โดยนับจากริมแม่น้ำเจ้าพระยาเข้ามา คือ ถนนสำเพ็ง เยาวราช และเจริญกรุง ตามลำดับ ปัจจุบันเส้นทางคมนาคมรอบนอกชุมชนซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเส้นทางสายหลักในย่านกลางเมือง ปัจจุบันมีถนนสายหลัก 6 สายสำคัญด้วยกัน ได้แก่ ถนนเจริญกรุง ถนนเยาวราช ถนนทรงวาด ถนนจักรวรรดิ ถนนราชวงศ์ ถนนทรงสวัสดิ์ ซึ่งถนนตัดผ่านย่านนี้แบ่งเป็น เส้นทางคมนาคมรอบนอกชุมชน และเส้นทางคมนาคมภายในชุมชน

เส้นทางคมนาคมรอบนอกชุมชน

: ถนนเจริญกรุง : เป็นถนนสายสำคัญมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 7 และเป็นถนนสายยาวที่สุดในจังหวัดพระนคร (กรุงเทพฯในสมัยนั้น) ในปัจจุบันก็ยังปรากฏให้เห็นตึกและห้างร้านค้าที่ใหญ่โตทั้งสองฟากถนน สำหรับเส้นทางสัญจรนั้นจัดว่าเป็นถนนสายหลัก เดินทางเดียวเป็นเส้นทางขาเข้าที่ตัดตรงเชื่อมกับถนนพระราม 4

: ถนนเยาวราช : เป็นสายหลักตัดผ่านพื้นที่ทางทิศเหนือ ขนาดของถนนกว้าง 5 ช่องทางวิ่ง เดินทางเดียว เป็นเส้นทางตัดผ่านย่านการค้าโดยตั้งต้นจากถนนมหาชัย ขนานกับถนนเจริญกรุง ตัดผ่านถนนจักรวรรดิ แต่เดิมเรียกสี่แยกนี้ว่า "สี่แยกวัดตึก" ถนนเยาวราชนี้ยาวไปบรรจบกับถนนทรงสวัสดิ์

: ถนนทรงวาด : เป็นถนนสายรองเทียบแม่น้ำเจ้าพระยา มีลักษณะยาวขนานกับถนนเยาวราช ถนนทรงวาดเป็นถนนที่เดินทางเดียว 2 ช่องทางวิ่ง ถนนทรงสวัสดิ์เริ่มจากริมคลองโอ่งอ่าง เยื้องถนนอนุวงศ์ แล้วมาเชื่อมต่อระหว่างถนนราชวงศ์จนมาสุดที่ถนนเจริญกรุง

: ถนนจักรวรรดิ : ถนนจักรวรรดิตัดผ่านพื้นที่ทางด้านตะวันตก ตัดเชื่อมจากถนนเจริญกรุงผ่านถนนเยาวราช สิ้นสุดปลายที่ถนนทรงวาด

: ถนนราชวงศ์ : เริ่มจากถนนเจริญกรุง ตัดเชื่อมถนนถนนเยาวราชที่ สี่แยกราชวงศ์ตรงไปยังแม่น้ำเจ้าพระยา สิ้นสุดปลายถนนเป็นท่าหน้าราชวงศ์

: ถนนทรงสวัสดิ์ : เชื่อมถนนเจริญกรุง และถนนถนนเยาวราช ตรงยาวมาบรรจบกับถนนทรงวาด เป็นถนน 2 เลน เดินทางเดียวสู่ถนนเจริญกรุง

เส้นทางคมนาคมภายในชุมชน

: ถนนมังกร : เป็นถนนสายตรงยาวเชื่อมระหว่างถนนใหญ่ “เจริญกรุง” และ “เยาวราช” กับ “ทรงวาด” ตลอดซอย (ทั้งทางฝั่งซ้ายและขวาของถนนเยาวราช) เป็นถนน 2 เลน วิ่งถนนทางเดียว คือจากถนนเยาวราชเข้ามาเท่านั้น

: ซอยเยาวพานิช : ถนนเยาวพานิชเป็นถนนสายรองที่เชื่อมระหว่างถนนเยาวราชมาสุดที่ถนนทรงวาด การสัญจรในซอยเยาวพานิช ช่วงจากซอยวานิช 1 ถึงถนนทรงวาด นั้นเป็นถนนที่แคบ รถสามารถเข้าได้ทางเดียวคือจากถนนเยาวราช เท่านั้น สำหรับช่วงระหว่างถนนพาดสาย กับซอยวานิช 1 มีขนาดความกว้างของถนน 2 ช่องทาง

: ถนนพาดสาย : เป็นถนนในชุมชนที่เชื่อมซอยเยาวพานิชกับถนนทรงสวัสดิ์ แม้ว่าถนนพาดสายจะเป็นถนนที่มีระยะสั้นๆ แต่มีความสำคัญในการเชื่อมการสัญจรภายในชุมชนสู่ถนนทรงสวัสดิ์ซึ่งเป็นถนนรอบนอกชุมชน ถนน 2 เลนเล็กขนานถนนเยาวราช วิ่งทางเดียวจากถนนเยาวพานิชไปจดถนนทรงสวัสดิ์ ประมาณช่วงกลางของถนนพาดสายมีทางแยกเชื่อมกับถนนผดุงด้าวเป็นเส้นทางที่เดินรถทางเดียวออกไปยังถนนเยาวราช

ภายในชุมชนมีเส้นทางที่เชื่อมโยงกันเป็นโครงข่าย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นทางเดินแคบๆ เส้นทางเดินภายในชุมชนที่สำคัญ ประกอบไปด้วย

: ตรอกวานิช 1 : เป็นเส้นทางเท้าที่สำคัญ เนื่องจากเป็นย่านค้าส่งและค้าปลีก ตรอกดังกล่าวเป็นที่รู้จักกันดีในนามของ “ถนนสำเพ็ง” ส่วนทางราชการเรียกว่า “ถนนวานิช 1” อันหมายความว่า เป็นถนนที่ค้าขายแห่งแรก

: ตรอกอิสรานุภาพ : เป็นทางเดินในย่านที่พักอาศัย

: ตรอกชัยภูมิ : เป็นทางเดินในย่านที่พักอาศัย

ทั้งถนนรอบนอกและถนนในชุมชนที่รถสามารถเข้าได้นั้น จะพบว่ามีการขุดขุดยานพาหนะสัญจรเข้าออกตลอด เนื่องจากเป็นเส้นทางหลักที่ผ่านย่านกลางเมืองประกอบด้วยเป็นแหล่งรวมของธุรกิจสำคัญ เป็นศูนย์รวมการค้าส่งและปลีก โดยปกติจะมีผู้คนเข้ามาจับจ่ายข้าวของในย่านดังกล่าวเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเทศกาลสำคัญของชาวจีนในทุกๆ ปี จะเห็นภาพที่คนไทยเชื้อสายจีนจากที่ต่างๆ มาจับจ่ายซื้อของเตรียมรับเทศกาล

นอกจากการคมนาคมทางบกแล้ว ยังมีการสัญจรทางน้ำโดยใช้ลำน้ำเจ้าพระยา ซึ่งมีท่าน้ำราชวงศ์ที่ใช้เป็นท่ารับส่งผู้โดยสาร และท่าเทียบเรือสำหรับขนถ่ายสินค้าถึง 6 ท่าด้วยกัน จึงมีรถบรรทุกสินค้าเข้าออกในเส้นถนนทรงวาดอยู่เสมอ ตึกแถวบริเวณถนนทรงวาดนั้นจึงมักเป็นโกดังเก็บสินค้าซึ่งส่วนมาก ได้แก่ พวกธัญพืช

ลักษณะทางกายภาพ

: การตั้งถิ่นฐาน : ชุมชนชาวจีนในย่านสำเพ็ง เป็นชุมชนเก่าแก่ตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์ ชาวจีนย้ายมาตั้งถิ่นฐานทำมาค้าขายและขยายได้กว้างยังพื้นที่อื่นๆ ซึ่งในระยะแรกที่ย้ายชุมชนมาบริเวณสำเพ็งนี้ พื้นที่ส่วนใหญ่ยังคงเป็นสวนผลไม้บ้างก็รกร้าง ชาวจีนที่ตั้งถิ่นฐานในช่วงแรกจึงสามารถเลือกสรรพื้นที่สำหรับสร้างที่อยู่อาศัยได้ ดังที่กล่าวมาข้างต้นแล้วว่า ชาวจีนมักจะกระจายตัวอยู่ใกล้เส้นทางการค้า ซึ่งก่อนทำสัญญาสนธิเวาริ๊งนั้น การค้าทางน้ำมีส่วนสำคัญโดยเฉพาะอย่างยิ่งคลองผดุงกรุงเกษม ที่เปรียบเป็นเส้นทางการค้าที่สำคัญในชุมชน ดังนั้นรูปแบบทำเลที่ชาวจีนจึงนิยมปลูกสร้างบ้านเรือนใกล้กับการสัญจรทางน้ำ เช่น ใกล้คลองหรือการสร้างบ้านขนานกับแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นต้น แต่เมื่อหลังจากทำสนธิสัญญาเวาริ๊งแล้วมีการปรับเปลี่ยนและพัฒนาบ้านเมืองในหลายๆ ด้าน และมีการตัดถนนมากมายหลายสายขึ้นรวมทั้งในย่านชุมชนชาวจีนด้วย การค้าขายทางบกได้เข้ามามีบทบาทสำคัญ จะเห็นได้ว่าในระยะหลังนี้จะเกิดชุมชนหนาแน่นขึ้นบริเวณที่ถนนตัดผ่านไปสู่

รูปแบบอาคารของบ้านเรือนที่อยู่อาศัยที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 1 ถึง รัชกาลที่ 5 นั้นส่วนใหญ่จะพบว่าการก่อสร้างในรูปแบบของบ้านจีน โดยทั่วไปพบเห็น 2 ลักษณะ กล่าวคือประเภทแรกนั้น มีรูปแบบการก่อสร้างบ้านเรือนตามสถาปัตยกรรมจีน ประกอบด้วยอาคาร 3 หลัง การจัดวางองค์ประกอบและตำแหน่งของอาคารเหมือนบ้านจีนโบราณ ที่สำคัญจะมีตึกใหญ่อยู่ตรงกลางเป็นเรือนประธาน โดยมากมักจะตั้งขนานกับแม่น้ำ หรือ ติดกับถนน และมีตึกยาวขนาน 2 ข้าง ลานตรงกลางปล่อยว่างเป็นพื้นที่โล่ง ทางด้านหน้าจะเป็นซุ้มประตูแบบจีน มีป้ายชื่อบ้านเหนือประตูทางเข้า^๑ อันเป็นลักษณะการก่อสร้างที่คงไว้ซึ่งสถาปัตยกรรมแบบจีน ผู้ที่เป็นเจ้าของคงจะเป็นชาวจีนระดับสูง เช่น คหบดี หรือ ผู้มีฐานะร่ำรวย ส่วนผู้ที่มีฐานะปานกลางถึงขัดสนมักจะสร้างที่อยู่อาศัยแบบง่ายๆ บ้านเหล่านี้มีลักษณะเป็นเรือนแถวเป็นตึกแถวชั้นเดียว ผนังทึบ หลังคาคงสภาพแบบจีน

ปัจจุบันยังคงปรากฏรูปแบบอาคารไม้เก่าแก่ ซึ่งเคยเป็นที่อยู่ของคหบดีในสมัยก่อน และยังพบว่าหรือรองรอยว่าเป็นอาคารที่ทำธุรกิจที่ทันสมัยยุคหนึ่ง ในยุคปัจจุบันมีอาคารสมัยใหม่เกิดขึ้นมาแทนมากมาย กรมศิลปากรตลอดจนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ขึ้นทะเบียนอนุรักษ์อาคารเก่าแก่นี้ให้คงสภาพเดิมไว้ เช่น บ้านคหบดีเก่าบริเวณชุมชนพาดสาย หรือบ้านที่ก่อสร้างแบบสถาปัตยกรรมจีนในย่านตลาดน้อย แต่บางแห่งได้เปลี่ยนแปลงจนไม่เหลือสภาพเดิมเนื่อง

^๑ ผุสดี ทิศทัต และ มานพ พงศทัต, บ้านในกรุงเทพฯ, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525),

จากเป็นแหล่งธุรกิจการค้าที่สำคัญ เป็นแหล่งที่ต้องการแรงงาน ทำให้เกิดกลุ่มผู้รับจ้างหรือผู้ใช้แรงงานเข้ามาแทรกอยู่เพื่อประกอบอาชีพ โดยอาศัยอยู่ในห้องแถวเก่าๆ หรือตึกเก่าๆ เมื่อเข้ามาอยู่รวมกันหลายครอบครัวเข้า ทำให้เกิดความแออัดและทึบทรึม เกิดปัญหาในด้านต่างๆ ภายในชุมชนขึ้นมา

1. สภาพทั่วไปของชุมชน ลักษณะที่อยู่อาศัยที่สร้างขึ้นแต่เดิมนั้นมีสภาพเป็นเรือนแถวเป็นตึกแถวชั้นเดียว ผนังทึบ หลังคาทรงสภาพแบบจีน ต่อมาได้มีการต่อเติมตัดแปลงขึ้นภายหลัง ในปัจจุบันรูปแบบที่อยู่อาศัยส่วนใหญ่เป็น เป็นตึกแถว 4 ชั้นมากที่สุด รองลงมาคือ 3 ชั้น สิ่งปลูกสร้างภายในชุมชนเป็นไปอย่างแออัด กล่าวคือ ปลูกสร้างอาคารติดต่อกัน สภาพทั่วไปของอาคารมีสภาพที่เก่าและทึบทรึมลง บางอาคารได้รื้อถอนและได้ปลูกสร้างใหม่ แต่มีอีกหลายแห่งที่เจ้าของอาคารไม่ได้ปรับปรุงหรือบูรณะอาคารตามข้อบังคับเกี่ยวกับสิ่งปลูกสร้าง ทั้งนี้เพราะตึกแถวอาคารส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่ที่ใช้ประโยชน์เพื่อการพาณิชย์ค่อนข้างสูง หรือเจ้าของอาคารบางรายไม่ปรับปรุงอาคารใหม่ เนื่องจากอาคารเหล่านี้อยู่ในพื้นที่ที่เป็นชอยคับแคบรถเข้าออกไม่ได้ จึงไม่คุ้มกับการลงทุน ซึ่งส่วนใหญ่บริเวณอาคารเหล่านี้ก็กลายเป็นชุมชนแออัด ซึ่งนักพัฒนาชุมชนได้เข้ามาดำเนินการจัดตั้งชุมชนขึ้น ปัจจุบันมีชุมชนจัดตั้งทั้งสิ้น 19 ชุมชนด้วยกัน *

เนื่องจากเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในย่านค้าส่งและค้าปลีกที่สำคัญของเมือง ลักษณะการใช้สอยพื้นที่โดยทั่วไป พบว่า พื้นที่ชั้นล่างอาคารใช้เป็นที่ค้าขาย ชั้น 2 และชั้น 3 นั้นใช้สำหรับพักอาศัยและเก็บสินค้า ในด้านการเข้าถึงพื้นที่ภายในชุมชนนั้นเป็นไปอย่างไม่สะดวก ยังคงมีเป็นตรอกแคบเช่นเดิม เนื่องจากลักษณะของอาคารบ้านเรือนที่ปลูกติดๆ กันนั้นเป็นข้อจำกัดหนึ่งที่ทำให้ไม่สามารถขยายถนนและทางเดินให้กว้างขึ้นได้

จากลักษณะสภาพแวดล้อมทางกายภาพนั้น ในชุมชนยังมีตึกแถวเก่าซึ่งมีสภาพต่ำกว่ามาตรฐานอันจะเป็นอันตรายต่อผู้อยู่อาศัย และจากสภาพที่อยู่อาศัยที่ปลูกติดกันอย่างหนาแน่น ทำให้แสงแดดส่องไม่ถึงจนเกิดสภาพที่อับชื้น ปัญหาสำคัญอีกประการ ทางเดินคับแคบ อันเป็นอุปสรรคสำคัญในการเข้าถึงพื้นที่ ในกรณีเกิดเหตุเพลิงไหม้

2. ลักษณะบ้านเรือน ที่อยู่อาศัยที่เป็นตึกแถว ไม่มีบริเวณ พื้นที่ในแต่ละชั้นจึงถูกใช้สอยประโยชน์อย่างเต็มที่ การใช้สอยพื้นที่สำหรับร้านค้าส่งนั้นมักจะใช้ชั้นล่างจัดวางแสดง

* "การจัดตั้งชุมชน" คู่มือละเอียด หน้า 61.

สินค้าทั้งบริเวณหน้าร้านและข้างในร้าน ด้านในมีโต๊ะเก็บเงินของร้าน สำหรับอาคารที่มีพื้นที่พอสมควร อาจจะมีสัดส่วนนอกเหนือจากหน้าร้าน ซึ่งได้แก่ ห้องออฟฟิศที่โดยมากมักจะมีโต๊ะไว้สำหรับทำงานและโต๊ะรับแขกอยู่ใกล้ๆ กัน สำหรับตึกแถวที่ใช้เป็นที่อยู่อาศัยอย่างเดียวนั้น พื้นที่ชั้นล่างจึงเป็นที่รวมของทั้งส่วนของมุมนักผ่อน บริเวณที่รับแขก และบริเวณที่คนในครอบครัวจะนั่งทานข้าวร่วมกัน

จากรูปแบบของตึกแถวที่ปลูกขิดติดทางเท่านั้น แสดงถึงการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ที่มีอย่างเต็มที่ ประตูใหญ่ที่เหมาะสมสำหรับเรือนแถวหรือตึกแถวเช่นนี้จะต้องใช้พื้นที่น้อย โดยมากพบว่าเป็นประตูเหล็กพับไปด้านข้าง หรือประตูเหล็กแบบม้วนขึ้นข้างบน บางแห่งมีเป็นบานไม้พับ ซึ่งอาจดัดแปลงจากรูปแบบประตูสมัยก่อน ที่มีการนำบานไม้มาประกอบเรียงต่อกันเป็นประตู จะเห็นได้ว่าประตูทางเข้าออกของตึกแถวนั้นโดยมากมีประตูด้านหน้าที่เดียวไม่มีประตูหลัง ลักษณะที่อยู่อาศัยในรูปแบบของตึกแถวซึ่งปลูกขิดติดกัน ผนังด้านข้างจึงทึบไม่มีช่องหน้าต่างระบายอากาศ จะมีหน้าต่างอยู่ทางด้านหน้าของตึกแถวที่หันสู่ถนนหรือทางเดินในซอย และมักจะมีเหล็กดัดกันโขมยที่หน้าต่าง หรือไม้กั้นติดเหล็กดัดโดยรอบอาคารกล่าวคือมีทั้งด้านหน้าของตึกแถวและชั้นดาดฟ้า เหมือนรั้วล้อมรอบตัวบ้านเพื่อเป็นการปกป้องทรัพย์สินและความปลอดภัย และการติดเหล็กดัดแต่ละชั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการออกฉุกเฉินในกรณีเกิดเพลิงไหม้ แต่ก็ยังมีหลายแห่งที่ยังไม่เห็นความสำคัญ

สังเกตได้ว่า บริเวณด้านข้างของประตูด้านในหรือบริเวณทางขึ้นบันได มักพบเห็นแท่นจำลองศาลเจ้าท่าด้วยสีแดงวางไว้ที่พื้น ซึ่งคือสิ่งเจี๊ยะหรือศาลเจ้าที่ของชาวจีนนั่นเอง บางบ้านที่มีหิ้งบูชาเทพเจ้าที่ตนนับถือ อาจจะเป็นศาลเจ้าปึงเถ่ากงม่า หรือรูปเคารพที่ตนนับถือ เช่น พระพุทธรูป เจ้าแม่กวนอิม และ ฮก ลก ซิ่ว เป็นต้น แต่จะวางไว้ในระดับสูง ไม่วางไว้ติดพื้นดังเช่นสิ่งเจี๊ยะ และพบว่าส่วนใหญ่วางไว้บริเวณข้างทางเข้าหรือเหนือทางเข้าด้านใน

ส่วนของบันไดทางขึ้นลงแต่ละชั้นจะชิดกับด้านหนึ่งของกำแพงด้านข้าง โดยบันไดจะชันมากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับความสูงในแต่ละชั้น และพื้นที่ความกว้างของของตัวอาคารด้วย บริเวณชั้นบนมักจะใช้เป็นส่วนของห้องนอนและที่เก็บสินค้า สำหรับผู้ที่มีบ้านพักอยู่ที่อื่นอาจจะใช้เป็นร้านค้าเพียงอย่างเดียว หรือให้เป็นที่พักของลูกจ้าง

ประชากร

ประชากรส่วนใหญ่ที่มีบ้านเรือนอยู่ในย่านเยาวราชและสำเพ็ง มักจะเป็นชาวไทยเชื้อสายจีน เนื่องจากเป็นชุมชนเก่าแก่ของชาวจีนตั้งแต่ครั้งต้นรัตนโกสินทร์ ปัจจุบันย่านดังกล่าวเป็นแหล่งศูนย์การค้าปลีกและส่งที่มีผู้มีเชื้อสายจีนประกอบการค้าอยู่มาก ประกอบกับใน

พื้นที่มีวัดและศาลเจ้าจีนหลายแห่ง จึงเป็นที่ชุมนุมของชาวจีนผู้ศรัทธาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อ เมื่อพิจารณาจากภาษาพูดจะเห็นได้ว่าประชากรในพื้นที่โดยส่วนเป็นผู้ที่มีเชื้อสายจีน

ตารางที่ 3.1 สถิติจำนวนประชากรและจำนวนหลังคาเรือนจำแนกตามแขวงของเขตสัมพันธวงศ์ ตามหลักฐานทางทะเบียนราษฎร ณ เดือน ตุลาคม พ.ศ. 2539

แยกตามพื้นที่	ชาย	หญิง	รวม	จำนวนบ้าน (หลังคาเรือน)
แขวงจักรวรรดิ	6,559	6,010	12,569	5,194
แขวงสัมพันธวงศ์	7,982	7,655	15,637	4,984
แขวงตลาดน้อย	5,827	5,710	11,537	3,608
จำนวนประชากร	20,368	19,375	39,743	13,787

ที่มา : ฝ่ายทะเบียนราษฎร สำนักงานเขตสัมพันธวงศ์

เมื่อเปรียบเทียบจำนวนประชากรในแต่ละเดือนพบว่า สถิติประชากรในพื้นที่มีแนวโน้มลดลง ตัวอย่างเช่นเดือนสิงหาคม ของปี 2539 นี้ มีจำนวนครอบครัวเพิ่มขึ้นใน 6 ครอบครัว แต่มีจำนวนครอบครัวที่ลดลงถึง 13 ครอบครัวด้วยกัน เฉลี่ยมีบุคคลที่ย้ายชื่อจากทะเบียนบ้านประมาณเดือนละ 20-30 คนหรือประชากรในพื้นที่ลดลงเฉลี่ยปีละ 200 คน ปัจจัยที่มีส่วนทำให้ประชากรย้ายชื่อออก สาเหตุหนึ่งสืบเนื่องมาจากพวกเขามีทุนพอที่จะซื้อที่อยู่อาศัยแห่งใหม่ ซึ่งส่วนใหญ่จะเลือกอาศัยในพื้นที่รอบนอก แต่ก็ยังคงมาทำงานหรือประกอบกิจการค้าขายในย่านนี้เช่นเดิม และเนื่องจากไม่มีโรงพยาบาลในพื้นที่เขตจึงไม่มีการแจ้งเกิดในพื้นที่นี้เท่าใดนัก⁹ จะเห็นได้ว่าจำนวนประชากรตามหลักฐานทะเบียนราษฎรนั้นมีจำนวนผู้อยู่อาศัยลดลงก็จริง แต่สภาพความแออัดของประชากรมิได้เบาบางลง ที่เป็นเช่นนี้เพราะว่า แม้พวกเขาจะย้ายชื่อออกจากทะเบียนราษฎรในพื้นที่แล้ว แต่ก็ยังคงประกอบกิจการหรือทำงานในย่านนี้อยู่ และเนื่องจากในย่านนี้เป็นแหล่งธุรกิจค้าส่ง และปลีกที่สำคัญ จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ดึงดูดประชากรรวมทั้งผู้ใช้แรงงานและลูกจ้างจำนวนมากเข้ามาเช่าพักอาศัยอยู่ แต่ไม่ได้มีรายชื่อในทะเบียนราษฎรของพื้นที่เขตสัมพันธวงศ์

⁹ สัมภาษณ์ คุณเสรี อ่อนสง , หัวหน้างานฝ่ายทะเบียนราษฎร, สิงหาคม 2539.

ตารางที่ 3.2 สถิติจำนวนประชากร จำแนกตามสัญชาติ (รวม 3 แขวง) ในเขตสัมพันธวงศ์
ตามหลักฐานทางทะเบียนราษฎร ณ เดือน ตุลาคม พ.ศ. 2539

แยกตามสัญชาติ	ชาย	หญิง	รวม
- เป็นบุคคลสัญชาติไทย	17,941	17,791	35,732
- เป็นบุคคลสัญชาติจีน	1,091	1,447	3,538
- เป็นบุคคลสัญชาติอื่นๆ	336	137	473

ที่มา : ฝ่ายทะเบียนราษฎร สำนักงานเขตสัมพันธวงศ์

จากสถิติจำนวนประชากรแยกตามสัญชาติตามตารางที่ 3.2 เป็นบุคคลสัญชาติจีน ประมาณร้อยละ 10 และเชื่อมั่นว่าประชากรส่วนใหญ่นั้นเป็นชาวไทยเชื้อสายจีน สังเกตได้จากการปฏิบัติตามประเพณี พิธีกรรมตลอดจนความเชื่อ ที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ ดังปรากฏในวิถีชีวิตของประชากรในพื้นที่

เศรษฐกิจของชุมชน

เนื่องจากชุมชนที่ศึกษาอยู่ในย่านธุรกิจการค้า มีการติดต่อสัมพันธ์กันกับย่านใกล้เคียง อีกทั้งมีประวัติของชุมชนร่วมกันเนื่องจากเป็นแหล่งที่ตั้งของชุมชนจีนแรกเริ่ม ผู้ศึกษาจึงขอล่ารวบรวมสภาพเศรษฐกิจของชุมชนและชุมชนโดยรอบด้วย

พื้นที่เขตสัมพันธวงศ์ เป็นแหล่งชุมชนที่มีความเจริญทางด้านการค้าและเศรษฐกิจมาเป็นเวลาช้านานแล้ว ซึ่งจะเห็นได้จากชื่อถนนวานิช 1 หมายถึง ถนนที่ทำการค้าเป็นอันดับแรก และต่อมาได้กระจายกิจการค้าออกไปโดยรอบ โดยเฉพาะบริเวณ 2 ฟากของถนนไม่ว่าจะเป็น 2 ข้างของทางเดินในซอยก็ยังคงมีการค้าขายให้เห็นอยู่โดยทั่วไป ทุกตารางพื้นที่มีราคาสูงเนื่องจากอยู่ในทำเลทองของแหล่งธุรกิจการค้า ที่มีทั้งในรูปแบบค้าส่งและค้าปลีกสินค้าหลากหลายประเภท สมกับคำขวัญที่ว่า "พระทองคำ วัฒนธรรมหลากหลาย ค้าขายทุกประเภท" ส่วนใหญ่กิจการร้านค้าประเภทเดียวกันนั้นมักจะพบอยู่เป็นกลุ่มในย่านเดียวกัน ที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นไปได้ว่า การชาวจีนที่อพยพเข้ามาจากหมู่บ้านหรือแคว้นเดียวกัน และจากเดิมที่ชาวจีนมักจะประกอบอาชีพเดียวกันทั้งหมู่บ้าน เมื่อเข้ามาตั้งถิ่นฐานจึงมักจะอยู่รวมกันเป็นกลุ่มและประกอบอาชีพที่ตนถนัด จึงปรากฏเป็นย่านการค้าแต่ละประเภท จนกล่าวได้ว่าธุรกิจการค้าเกือบทุกประเภทที่แทรกอยู่ทุกพื้นที่ในทำเลทองแห่งนี้ ซึ่งสามารถอธิบายบรรยากาศย่านการค้าขายตามถนนต่างๆ ได้พอสังเขปดังนี้ :-

: ถนนวานิช 1 : บ้างก็เรียกว่าตรอกวานิช 1 เนื่องจากเป็นถนนทางเดินไม้กว้างนัก แต่พบว่า มีร้านค้าตลอดสองฟากของถนน ดังกล่าวเป็นที่รู้จักกันดีในนามของ “ถนนสำเพ็ง” ส่วนทางราชการเรียกว่า “ถนนวานิช 1” อันหมายความว่า เป็นถนนที่ค้าขายแห่งแรก ลักษณะถนนที่ทอดยาวนี้มีย่านร้านค้าอยู่หลายประเภท เช่น ในช่วงบริเวณสะพานหันถึงถนนจักรวรรดิ เรียกย่านนี้ว่า หัวเม็ด หรือที่ตามภาษาจีนเรียกย่านนี้ว่า ดิกโกย ซึ่งหมายถึง ตรอกที่ตรง กิจกรรมร้านค้าส่วนใหญ่ เป็นประเภทสินค้าผ้า อีกทั้งยังเป็นย่านค้าเพชรพลอย ย่านถัดมาเริ่มจากช่วงบริเวณถนนจักรวรรดิถึงถนนราชวงศ์ มีสินค้าประเภทผ้าทั้งขายส่งและขายปลีกอยู่เรียงรายตลอด 2 ข้างทาง และในถนนสายเดียวกันนี้เองนับจากช่วงบริเวณถนนราชวงศ์ถึงถนนทรงวาด เป็นแหล่งรวมของร้านค้าประเภทสินค้าพลาสติก และสินค้าต่างที่ใช้ในครัวเรือน

- : ถนนทรงวาด : ตลอดถนนทรงวาดทั้งสาย เป็นสินค้าประเภทพืชผล
- : ถนนราชวงศ์ : มีสินค้าผ้า ด้านการเงินและธนาคาร
- : ถนนเยาวราช : ประกอบกิจการค้าหลายประเภทด้วยกัน เช่น ร้านค้าทอง ร้านค้าผลไม้ โรงภาพยนตร์ โรงแรม โรงน้ำชา การเงิน การธนาคาร ห้างสรรพสินค้า และตลาด
- : บริเวณวัดตึก : ที่เรียกกันว่า “คลองถม” เป็นแหล่งรวมของสินค้าประเภทอุปกรณ์ไฟฟ้า
- : บริเวณวัดเกาะ : มีชื่อเป็นทางการว่า วัดสัมพันธวงศ์ ในย่านนี้มีตลาดหมู่อาชีพค้า กระสอบและอะไหล่เครื่องยนต์
- : บริเวณวัดไตรมิตร : มีการค้าพวกเครื่องเหล็ก
- : บริเวณวัดปทุมคงคา : หรือที่คนทั่วไปเรียก ย่านเซียงกง ประกอบกิจการค้าเหล็ก และเครื่องจักรเก่า
- : บริเวณแจ้งนครเกษม : จำหน่ายสินค้าประเภทเครื่องสูบน้ำเครื่องเหล็กและอุปกรณ์ปั๊มน้ำและเครื่องมือเหล็กต่างๆ

กล่าวคือ อาคารพาณิชย์ส่วนใหญ่ใช้ประโยชน์ทั้งสำหรับทำการค้า และใช้อาศัยอยู่ พื้นที่หน้าอาคารใช้เป็นหน้าร้านแสดงสินค้าให้พบเห็นโดยทั่วไป นอกจากนี้พื้นที่บาทวิถีข้างหน้าอาคารพาณิชย์ โดยเฉพาะบริเวณ 2 ทางเท้าริมถนนใหญ่ เช่น ถนนเยาวราช ถนนเจริญกรุง มีการตั้งแผงลอยโดยเช่าพื้นที่จากกรุงเทพมหานครเพื่อค้าขาย นับได้ว่าพื้นที่ส่วนใหญ่ถูกใช้ประโยชน์ไปเพื่อการพาณิชย์

สำหรับแหล่งการค้าภายในชุมชนที่ศึกษา ก็มักจะพบเห็นบรรดาร้านค้าสองข้างทาง ในซอยค้าขายในสินค้าประเภทเดียวกันเช่นกัน โดยเป็นที่รู้จักกันว่าถ้าจะซื้อหาสินค้านั้นชนิดนี้

จะต้องมาที่ถนนนี้จะเลือกซื้อหาของได้ถูกใจโดยไม่ต้องเดินหาหลายแห่ง จากการสำรวจพื้นที่ศึกษา สังเกตเห็นย่านของสินค้าแต่ละประเภทตามซอยและถนนภายในชุมชน ดังนี้

- : ซอยมังกร : ในบริเวณซอยมังกร เป็นแหล่งรวมของเล่นเด็ก ล้วนแต่เป็นร้านค้าส่งทั้งสิ้น
- : ซอยไพฑูริย์สมบัติ : การค้าในซอยไพฑูริย์ส่วนใหญ่ประกอบกิจการประเภทค้าของแห้ง เช่น เห็ดแห้ง, กระจ่างปลา, ฟองเต้าหู เป็นต้น
- : ถนนพาดสาย : คือตั้งแต่ถนนเยาวพานิชย์จนถึงถนนทรงสวัสดิ์ ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มอาชีพ ประเภท โรงพิมพ์ ร้านขายยาสมุนไพรจีน โรงน้ำชา และโรงแรม
- : ถนนเยาวพานิชย์ : ในย่านนี้ส่วนใหญ่แล้วเป็นร้านค้าส่ง สินค้าประเภทเครื่องหนัง เช่น กระเป๋า และรองเท้า เป็นต้น

ระบบการเมืองการปกครอง

ในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าอยู่หัว และ สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ชุมชนชาวจีนได้ขยายตัวออกไปนอกเหนือลำเพ็ญอีกหลายแห่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่บริเวณใต้กำแพงพระนคร ยาวตลอดจนถึงปากคลองผดุงกรุงเกษมด้านใต้ (บริเวณโบสถ์กาละหว่า) อันเป็นแหล่งที่ตั้งชุมชนชาวจีน ในสมัยนั้นแบ่งการปกครองเป็นตำบล และมีกำนันเป็นผู้ควบคุมดูแลแต่ละท้องที่ ได้แก่ ตรอกบ้านเจ้าพระยาอิศวานภาพ สะพานหันลำเพ็ญ ศาลเจ้าเก่า กงซีล้ง วัดสัมพันธวงศาราม ตรอกเต้าลำเพ็ญ ตรอกพระยาไกรย เด็กมิถาย (ริมวัดจักรวรรดิราชาวาส) สะพานยายใจ ถึง โรงกระทะเก่า ศาลเจ้าแม่ทับทิม ตรอกอาจุม ตลาดน้อย กรอกวัดญวน ตลาดน้อยกรอกบ้านแกงวอน และเชิงสะพานตลาดน้อย¹⁰

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อพ.ศ.2475 มีที่ว่าการอำเภอปกครองตำบลอีกต่อหนึ่ง สำหรับที่ว่าการสัมพันธวงศปกครอง 14 ตำบล ภายหลังได้มีการยุบโอนเขตท้องที่อำเภอสามแยก 6 ตำบลและอำเภอจักรวรรดิอีก 18 ตำบล ให้ไปขึ้นอยู่กับเขตท้องที่ของอำเภอสัมพันธวงศในปี พ.ศ. 2469 และ2476 ตามลำดับ และได้แบ่งการปกครองเสียใหม่เป็น 3 ตำบล คือ ตำบลตลาดน้อย ตำบลสัมพันธวงศ และตำบลจักรวรรดิ ซึ่งได้แก่ แขวงตลาดน้อย แขวงสัมพันธวงศ และแขวงจักรวรรดิ ในปัจจุบันนั่นเอง

¹⁰ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ . 7.5 น 1.1/41 คอเรสปอนเดนซ์

1. กลุ่มสมาคมและองค์กรต่างๆ ในชุมชน

เมื่อพิจารณาถึงการรวมตัวภายในย่านชุมชนดังกล่าว มีรูปแบบการรวมตัวของมวลชนมาช้านานแล้ว สืบเนื่องจากเหล่าชาวจีนที่ได้จากบ้านเกิดถิ่นฐานเดิมมายังแผ่นดินใหม่ อีกทั้งยังไม่แน่ใจในชะตาชีวิตตนเอง พยายามหาสิ่งที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ชาวจีนรุ่นแรกๆ ที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร จึงมีการสร้างวัดและศาลเจ้าจีนขึ้นมาเรื่อยๆ เพื่อเป็นที่พึ่งทางใจและยังเป็นที่สุดยธรรมของบรรดาชาวจีนสมัยก่อนด้วย ต่อมาจึงได้มีการรวมกลุ่มโดยก่อตั้งคณะกรรมการในการดูแลเกี่ยวกับวัดและศาลเจ้า อันเป็นรูปแบบการรวมตัวกันในด้านศาสนา ต่อมาได้มีการรวมตัวกันในรูปของการให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันโดยมีการก่อตั้งเป็นมูลนิธิขึ้น ดังเช่น มูลนิธิเทียนฟ้าที่ตั้งขึ้นเพื่อช่วยเหลือผู้เจ็บไข้ได้ป่วย(ตั้งมานานกว่า 50 ปีแล้ว) และได้มีการรวมตัวก่อตั้งในรูปแบบของสมาคมต่างๆ เช่น สมาคมฌาปนกิจสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้ถึงแก่กรรม อีกทั้งยังมีการรวมกลุ่มกันเป็นสมาคมต่างๆ อาทิเช่น ในรูปของการประกอบอาชีพเดียวกัน เช่น สมาคมพืชผลไทย สมาคมค้ากระสอบ สมาคมค้าเหล็ก เป็นต้น ส่วนสมาคมแห่งชาติ เช่น สมาคมแต้จิ๋ว สมาคมแคะ นั้นเป็นตัวอย่างของการรวมกลุ่มของชาวจีนที่มีถิ่นฐานเดียวกัน สำหรับการรวมตัวเพื่อประโยชน์ด้านการคุ้มครองทรัพย์สินนั้น ได้มีการร่วมกันก่อตั้งหน่วยอาสาบรรเทาสาธารณภัย จากสภาพชุมชนที่มีที่อยู่อาศัยหนาแน่น อีกทั้งมีถนนและซอยที่คับแคบบ่อยครั้งที่ได้รับการช่วยเหลือล่าช้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเกิดเพลิงไหม้ อันเป็นภัยที่สร้างความเสียหายแก่บุคคลและทรัพย์สินอย่างมหาศาล ด้วยเหตุนี้จึงมีการรวมตัวกันก่อตั้งหน่วยอาสาบรรเทาสาธารณภัยขึ้น ในปัจจุบันมีถึง 11 หน่วย เป็นการคุ้มครองสาธารณภัยได้อย่างทั่วถึง นับว่าเป็นบริเวณชุมชนที่มีการรวมตัวของมวลชนที่เด่นชัดแห่งหนึ่งของกรุงเทพมหานคร ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการรวมตัวของกลุ่มคนจีนและคนไทยเชื้อสายจีน

2. การจัดตั้งชุมชน

ตามระเบียบกรุงเทพมหานครว่าด้วยกรรมการชุมชน พ.ศ.2534 ให้มีการเลือกตั้งกรรมการภายในชุมชนอย่างน้อย 7 คน คณะกรรมการชุมชนจะประกอบด้วยตำแหน่งต่างๆ ได้แก่ ประธานกรรมการ รองประธาน เลขานุการ เหรัญญิก นายทะเบียน และประชาสัมพันธ์ ดำรงตำแหน่งคราวละ 2 ปี ก็จะมีการเลือกตั้งคณะกรรมการชุมชนขึ้นใหม่ ประธานกรรมการชุมชนมีหน้าที่หลัก คือ รับผิดชอบเป็นตัวแทนของคณะกรรมการชุมชนในการติดต่อประสานงาน

* ชุมชนในที่นี้ หมายถึง การจัดตั้งรวมเป็นชุมชน มีคณะกรรมการที่เลือกตั้งจากภายในชุมชน เป็นผู้ประสานงานร่วมกับทางการ

กับส่วนราชการ ตลอดจนดำเนินงานตามข้อกำหนดหรือโครงการ ที่คณะกรรมการชุมชนได้มอบหมายจากการประชุม ซึ่งจะนัดประชุมทุกๆ 2 เดือน

จากปัญหาภายในชุมชนทั้งเนื่องมาจากความเสื่อมโทรมด้านที่อยู่อาศัยที่แออัดและอับชื้น อีกทั้งทางเดินที่แคบลำบากต่อการช่วยเหลือยามคับขัน การรวมตัวกันเป็นกลุ่มจัดตั้ง เช่นนี้ เป็นการสร้างจิตสำนึกร่วมกัน ช่วยเหลือและดูแลกันภายในชุมชน ตัวอย่างเช่น ตัวแทนชุมชนได้รับมอบอุปกรณ์ดับเพลิง ติดตั้งตามที่ต่างๆ ในชุมชน ทุกคนต่างมีส่วนร่วมช่วยดูแลทรัพย์สินของส่วนรวมเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม

ปัจจุบันมีชุมชนที่จัดตั้งกรรมการชุมชนทั้งสิ้น 19 ชุมชน เมื่อแบ่งตามแขวงและเรียงลำดับการจัดตั้งชุมชนในแต่ละแขวงได้ดังนี้

ตารางที่ 3.3 แสดงพัฒนาการของการจัดตั้งชุมชนในพื้นที่เขตสัมพันธวงศ์ (พ.ศ.2530-2539)

ปีพ.ศ.ที่จัดตั้ง	แขวงจักรวรรดิ	แขวงสัมพันธวงศ์	แขวงตลาดน้อย
พ.ศ. 2530		ชุมชนพาดสาย ชุมชนตรอกโพธิ์	ชุมชนโปลิศสภา ชุมชนผู้ค้าอะไหล่เก่า
พ.ศ. 2532		ชุมชนกรมภูเรศน์	
พ.ศ. 2534	ชุมชนสะพานหัน ชุมชนมิตรชัยภูมิ ชุมชนอิสราณูภาพ		
พ.ศ. 2536	ชุมชนริมคลองโอง่าง ชุมชนมิตรตลาดเก่า ชุมชนท่าหน้าจักรวรรดิ		
พ.ศ. 2537	ชุมชนภิรมย์ ชุมชนสีปสุข		ชุมชนตลาดน้อย
พ.ศ. 2538		ชุมชนพิพากษา 2	ชุมชนจวงสวัสดิ์ ชุมชนวานิชสัมพันธ์
พ.ศ. 2539			ชุมชนสุกร

ที่มา : ฝ่ายพัฒนาชุมชน สำนักงานเขตสัมพันธวงศ์

จากการรวมตัวในรูปแบบของชุมชนในพื้นที่ หากดูกันตามลักษณะทางกายภาพของอาคารบ้านเรือนแล้ว มีการรวมตัวกัน 2 รูปแบบ คือรูปแบบแนวราบ เป็นชุมชนที่อยู่กัน

อย่างแออัด ได้แก่ ชุมชนโปลิศสภา ชุมชนพาดสาย ชุมชนตรอกโพธิ์ ส่วนอีกรูปแบบคือชุมชนแนวตั้งหรือชุมชนลอยฟ้า เป็นการอยู่รวมกันในอาคารตึกหรืออาคารไม้เก่าแก่ตั้งแต่ 4-5 ชั้นขึ้นไปอาศัยกันอยู่อย่างแออัดขาดสุขลักษณะเช่นกัน ได้แก่ ชุมชนกรรมภูเวศน์ ซึ่งเป็นตึกสูงถึง 7 ชั้น ส่วนชุมชนมิตรชัยภูมิที่เคยจัดว่าอยู่ในลักษณะของชุมชนลอยฟ้า ปัจจุบันได้ทุบทิ้งไปแล้ว”

การเพิ่มของกลุ่มที่จัดตั้งเป็นชุมชนต่าง ๆ นั้นนอกจากเพื่อประโยชน์ในแง่ของการพัฒนาชุมชนของรัฐโดยให้คนในพื้นที่มีส่วนร่วมแล้ว ยังแสดงให้เห็นสภาพปัญหาความแออัดในชุมชนซึ่งนับวันยิ่งเพิ่มมากขึ้นทุกที สาเหตุหนึ่งนั้นเนื่องมาจาก ย่านชุมชนละแวกนี้จัดได้ว่าอยู่ในย่านใจกลางเมือง จึงมีผู้ใช้แรงงานจากที่อื่นล้นไหลเข้ามาเช่าอาศัยอยู่ เนื่องจากใกล้กับแหล่งจ้างงานในเมืองหลวง

ระบบความเชื่อชุมชน

ในพื้นที่เขตสัมพันธวงศ์มีประชากรหลายเชื้อชาติ ด้านศาสนาจึงมีศาสนาที่หลากหลาย อันได้แก่ ศาสนาพุทธ ศาสนาอิสลาม และศาสนาคริสต์

- วัดไทยมีจำนวน 7 วัดด้วยกัน ซึ่งได้แก่

1. วัดไตรมิตรวิทยาราม
2. วัดปฐมคงคานาราม
3. วัดกันมาตุยาราม
4. วัดสัมพันธวงศ์
5. วัดชัยชนะสงคราม
6. วัดจักรวรรดิราชาวาส
7. วัดบพิตรพิมุข

- วัดญวน มีจำนวน 5 วัด คือ

1. วัดโลกานุเคราะห์
2. วัดอุภัยราชบำรุง
3. วัดกุศลสมาคร
4. วัดมงคลสมาคม
5. วัดชัยภูมิการาม

- โบสถ์คริสต์ 1 แห่ง ได้แก่ โบสถ์กาลละหว่า (กัลหว่ารี)

- ศาลเจ้ามีจำนวนถึง 22 แห่ง จากทั้ง 3 แขวงของเขตสัมพันธวงศ์ดังนี้ :-

1. ศาลเจ้าเซียงกง ตั้งอยู่ที่ ถนนทรงวาด แขวงตลาดน้อย
2. ศาลเจ้าโรงเกือก ตั้งอยู่ที่ เลขที่ 1192 ซอยวานิช 2 แขวงตลาดน้อย
3. ศาลเจ้าโจซือก่ง ตั้งอยู่ที่ เลขที่ 758 ซอยวานิช 2 แขวงตลาดน้อย

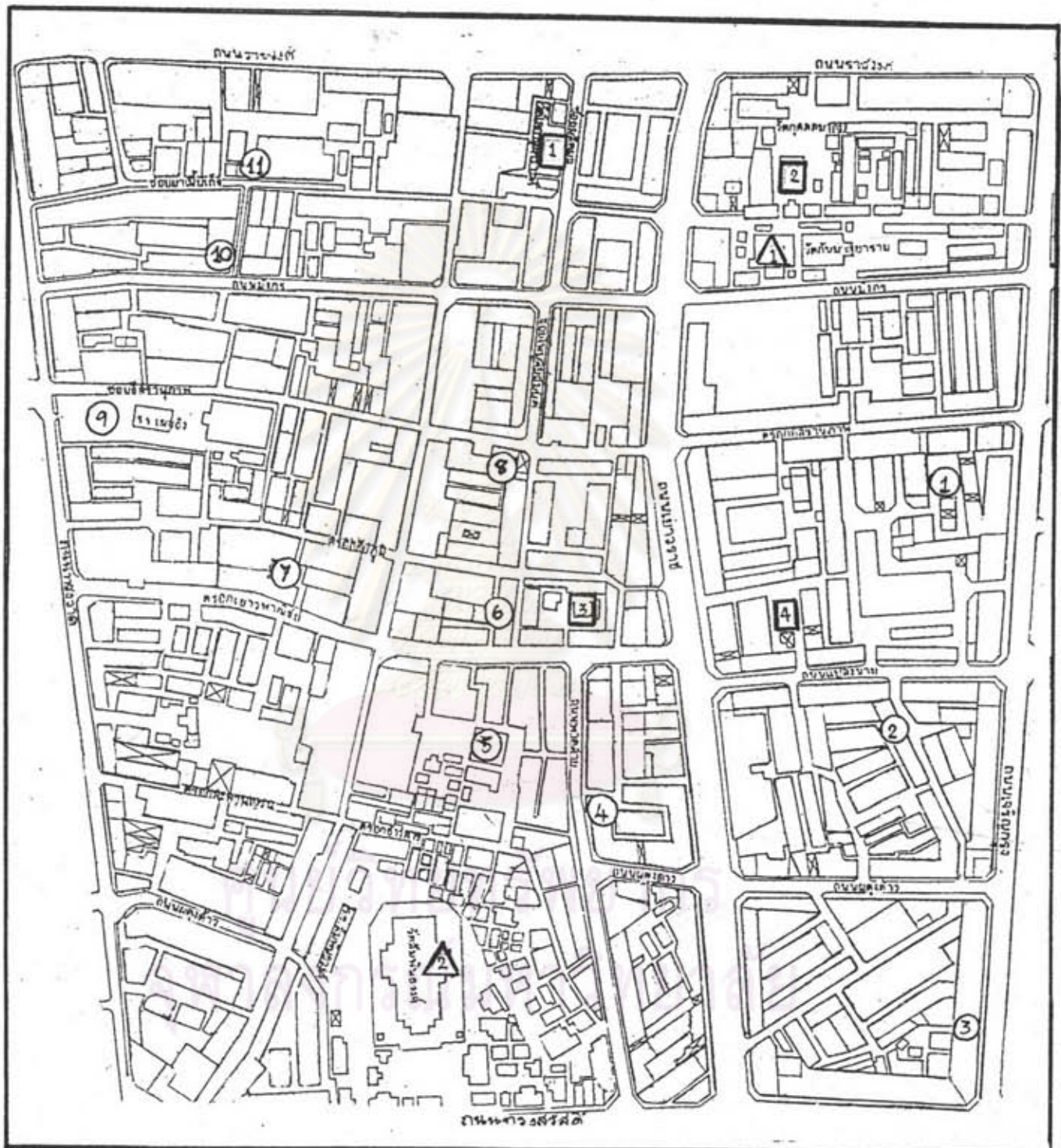
¹¹ สัมภาษณ์ คุณ ธาณินทร์ พิทักษ์กลางกูร, เจ้าหน้าที่ฝ่ายพัฒนาชุมชน, 13 กันยายน 2539.

4. ศาลเจ้าฮกเลี่ยนเก็ง ตั้งอยู่ที่ ถนนอภัยราชบำรุง แขวงตลาดน้อย
5. ศาลเจ้าไทฮั่ว (ไหหล่า) ตั้งอยู่ที่ ถนนข้าวหลาม แขวงตลาดน้อย
6. ศาลเจ้าอาม้าเก็ง ตั้งอยู่ที่ถนนบำรุงรัฐ แขวงสัมพันธวงศ์
7. ศาลเจ้าแม่ทับทิม ตั้งอยู่ที่ เลขที่ 1528 ถนนทรงวาด แขวงสัมพันธวงศ์
8. ศาลเจ้าเล่งบ๊วยเอี๊ยะ ตั้งอยู่ที่ ตลาดใหม่ ถนนอิศรานุภาพ แขวงจักรวรรดิ
9. ศาลเจ้าตันไทร ตั้งอยู่ที่ เลขที่ 5 ถนนผดุงด้าว แขวงสัมพันธวงศ์
10. ศาลเจ้าเลียงเป็ด ตั้งอยู่ที่ เลขที่ 570/1 ถนนเจริญกรุง แขวงสัมพันธวงศ์
11. ศาลเจ้าอาเนี้ย ตั้งอยู่ที่ 29 ถนนพาดสาย แขวงแขวงสัมพันธวงศ์
12. ศาลเจ้ากวนอู ตั้งอยู่ที่ เลขที่ 26 ถนนพาดสาย แขวงสัมพันธวงศ์
13. ศาลเจ้าแม่ประตู่ ตั้งอยู่ที่ ถนนเยาวพานิช แขวงสัมพันธวงศ์
14. ศาลเจ้าจันเสียงโจซือ ตั้งอยู่ที่ เลขที่ 91 ซอยวานิช 1 แขวงจักรวรรดิ
15. ศาลเจ้ากวงเอี๊ยะ ตั้งอยู่ที่ เลขที่ 369/1 ถนนตลาดเก่า แขวงจักรวรรดิ
16. ศาลเจ้าเล่าปุนเก้าก้ง (ศาลเจ้าเก่า) ตั้งอยู่ที่ เลขที่ 833 ถนนทรงวาด
17. ศาลเจ้าชินปุนเก้าก้ง ตั้งอยู่ที่ เลขที่ 942/7 แขวงจักรวรรดิ
18. ศาลเจ้าอาเนี้ยเก็ง ตั้งอยู่ที่ 386 แขวงจักรวรรดิ
19. ศาลเจ้าขงจื้อเอี๊ยะ ตั้งอยู่ที่ ถนนมังกร แขวงจักรวรรดิ
20. ศาลเจ้าปุนเก้าก้ง ตั้งอยู่ที่ ซอยวานิช 1 แขวงจักรวรรดิ
21. ศาลเจ้าโรงเจบุญสมาคม ตั้งอยู่ที่ เลขที่ 60 ถนนราชวงศ์ แขวงจักรวรรดิ
22. ศาลเจ้าเซี๊ยะอึ้ง ตั้งอยู่ที่ เลขที่ 130 ถนนทรงวาด แขวงจักรวรรดิ

จากการสำรวจในพื้นที่ศึกษาพบว่ามีทั้งวัดไทย วัดญวน และศาลเจ้าจีน ดังนี้ :
(แผนที่ประกอบ หน้า 65)

- วัดไทย 2 แห่ง ได้แก่ 1. วัดกันมาตุยาราม 2. วัดสัมพันธวงศ์
- วัดญวน 4 แห่ง ได้แก่ 1. วัดโลกานุเคราะห์ 2. วัดกุศลสมาคร
- 3. วัดชัยภูมิการาม 4. วัดมงคลสมาคม
- ศาลเจ้าจีน 11 แห่ง ได้แก่
- 1. ศาลเจ้าเล่งบ๊วยเอี๊ยะ 2. ศาลเจ้าตันไทร 3. ศาลเจ้าเลียงเป็ด
- 4. ศาลเจ้าอาเนี้ย 5. ศาลเจ้ากวนอู 6. ศาลเจ้าแม่ประตู่
- 7. ศาลเจ้าจันเสียงโจซือ 8. ศาลเจ้ากวงเอี๊ยะ 9. ศาลเจ้าเล่าปุนเก้าก้ง
- 10. ศาลเจ้าชินปุนเก้าก้ง 11. ศาลเจ้าอาเนี้ยเก็ง

แผนที่ 3.3 แสดงที่ตั้งของวัดไทย วัดญวน และศาลเจ้าจีน ในบริเวณพื้นที่ศึกษา

- สัญลักษณ์แทน
- △ วัดไทย
 - วัดญวน
 - ศาลเจ้า